

ІНТРОДУКЦІЯ І ВИКОРИСТАННЯ БЕРІЗ ПРИРОДНОЇ ФЛОРИ КАВКАЗУ В УКРАЇНІ

Л.І. ПАРХОМЕНКО, О.К. ДОРОШЕНКО

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 Київ, вул. Тімірязєвська, 1

Наведено порівняльну характеристику визначальних показників клімату Кавказу та України з метою виявлення можливості інтродукції беріз Кавказу в Україну. Дано фенологію розвитку беріз Литвинова і Радде та їх таксаційну характеристику в умовах Києва. Зроблено висновки щодо доцільності інтродукції інших видів беріз Кавказу в Україну.

У природній флорі Кавказу берези ростуть у змішаних субтропічних та соснових і березових лісах [4].

З метою виявлення можливостей інтродукції беріз Кавказу в Україну ми використали порівняльну характеристику визначальних показників клімату: середню річну температуру повітря, період вегетації, кількість безморозних днів, абсолютний мінімум температур, кількість опадів за рік. Під час проведення порівняльного аналізу типів клімату Кавказу [4] та України [1, 2] виявили кліматичну аналогію деяких регіонів росту беріз у природі та культурі, зокрема, зону соснових і березових лісів Кавказу і відповідно Західне, Правобережне та Лівобережне Полісся України [5].

У флорі Кавказу відомо шість видів берези: Литвинова (*Betula litvinovii* A. Doluch.), Медведєва (*B. medwedewii* Rgl.), мегрельська (*B. megrelica* D. Sosn.), Радде (*B. raddeana* Trautv.), повисла (*B. pendula* Roth.), пухнаста (*B. pubescens* Ehrh.). З них берези повисла та пухнаста значно поширені в природних умовах та культурі в Україні. Нашими багаторічними дослідженнями в Україні виявлено ще 2 види берези природної флори Кавказу —

Литвинова і Радде. Береза мегрельська в культурі в Україні невідома, а береза Медведєва росте лише в ботанічних садах Донецька і Києва.

Береза Литвинова природно поширена майже по всьому Кавказу (за винятком Талиша і Нахичевані). Росте сумісно з березами повислою та Радде й утворює великі за площею субальпійські криволісся на висоті 2000—2300 м над р. м., а в Дагестані — до 2800 м, спускається по стрімких схилах і скелях до 1900—1500 м та в долини з інверсіями температур. Деревостани криволісся складаються з вегетативно розрослих кущоподібних дерев, стовбури яких укорінюються за контакту з ґрунтом. В Україну вперше інтродукована в 1949 р. Центральним ботанічним садом АН УРСР (ЦБС), де росте й досі. Крім того, культивується в дендропарках "Олександрія" на Київщині, "Тростянець" на Чернігівщині, дендропарках Миньківського та Плисківського лісництва на Вінниччині, ботанічних садах Кам'янця-Подільського на Хмельниччині, Донецька, Харкова, Вінниці та заповідника "Асканія-Нова" на Херсонщині.

Береза Радде природно росте на північних схилах гір центральної та східної частини Великого Кавказу, Дагестану, Південної Осетії. Це невелике розлоге кущоподібне дерево зав-

вишки 8—10 м з рожево-білою корою. Росте на виходах карбонатних гірських порід у нижній частині субальпійського криволісся на висоті 1700—2000 м над р. м., де утворює чисті або змішані насадження з березою Литвинова. З висоти 1500—1600 м вона росте переважно в соснових лісах. Світлолюбна. В Україну вперше інтродукована в 1952 р. ботанічним садом Київського університету ім. Т.Г. Шевченка. В Україні поширення в культурі не має, росте лише в колекціях дендрологічних парків “Софіївка” на Черкащині, “Тростянець” на Чернігівщині, Хоросткова на Тернопільщині, в ботанічних садах Донецька, Києва, Вінниці, Житомира, Ялти та у заповіднику “Асканія-Нова”.

В Україні берези Литвинова і Радде трапляються ще рідко. Культурний ареал їх звужується Лісостепом. Найкраще ростуть у Києві, який розташований на межі з Поліссям, що є районом — аналогом соснових і березових лісів Кавказу.

Береза Литвинова в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України росте прямостовбурним деревом, до 46 років досягає 17,5 м, діаметр на висоті 1,3 м — 20—32 см. Середній приріст у цьому віці становить 25—38 см. Південніше дає значно менший приріст і тому нижча. У відомих нам пунктах зимостійка [7]. У північній частині культурного ареалу більш посухостійка [6]. Помірно плодоносить. Доброякісність насіння 28—67 %. Лабораторна схожість насіння в урожайні роки 35—67 %. Ґрунтова схожість на 10—15 % нижче. В плодовій сережці до 500 насінин. Плоди досягають у липні—серпні. В озелененні та лісових культурах її можна використовувати аналогічно аборигенним видам берези.

Береза Радде в умовах Києва в 43 роки кущоподібне 2—4-стовбурне дерево заввишки 6—7,5 м, діаметром на висоті 1,3 м — 6—18 см. Середній приріст становить 14—18 см. У всіх пунктах зимостійка. У північній частині культурного ареалу більш посухостійка. Цвіте і плодоносить. Плоди досягають у серпні — вересні. Лабораторна схожість насіння — 12—37 %. У плодовій сережці до 360 насінин. Збереження насіння, підготовка його до посіву та агротехніка вирощування посадкового матеріалу такі самі, як і берези повислої.

Деревина беріз Литвинова і Радде серед-

ньоважка, пружиниста, м'яка, біла з червонуватим відтінком, добре полірується. В корі міститься до 3 % глюкози, понад 10 % камфори, близько 7 % барвника кселіну і до 0,5 % ефірної олії [3]. Берези Литвинова і Радде цінні насамперед як декоративні деревні рослини.

У наведених вище прикладах успішної інтродукції досліджуваних беріз виявлено високу аналогію кліматів різних регіонів України і місць їх природного зростання.

Це відбивається на відповідності ритмів проходження фенологічних фаз розвитку інтродукованих беріз Кавказу ритмам кліматичних умов районів інтродукції. Найбільш гармонійні вони у виділених нами районах-аналогах [5]. Так, у берези Литвинова, що зростає у Києві, сокорух починається наприкінці березня — на початку квітня, одночасно з проходженням його в аборигенної берези повислої, а в берези Радде — на 6—8 дів пізніше. Закінчується сокорух через 18—30 дів, залежно від температурних умов, появою жіночих квіток і розпукуванням бруньок.

Бруньки у берези Радде набухають на 4—10 дів пізніше, ніж у беріз Литвинова і повислої.

За фазою розпукування бруньок різниця у беріз Литвинова і повислої 4—5 дів, у берези Радде — на 7—15 дів пізніше.

Цвітуть інтродуценти майже одночасно з аборигенними березами, але цвітіння берези Литвинова починається на 1—3 доби, а берези Радде — на 10—15 дів пізніше.

Початок росту пагонів збігається із закінченням фази цвітіння і припиняється наприкінці червня.

За всіма фенологічними фазами розвитку, в тому числі й за досяганням насіння, береза Литвинова запізнюється на 5—6 дів, береза Радде — 20—40 дів.

Листопад в інтродуцентів розпочинається на 15—20 дів раніше, ніж у беріз повислої й пухнастої.

Аналіз феноритміки інтродукованих в Україні беріз Кавказу засвідчує, що окремі її фази коливаються в межах біологічних потреб цих видів, а це забезпечує успішне зростання їх в умовах України (найкраще в Поліссі та прилеглих до нього районах). Тому доцільність використання беріз у різних галузях народного

господарства — озелененні, лісовому господарстві, агролісомеліорації безсумнівна.

Виходячи з конкретних прикладів успішної інтродукції в Україні беріз Литвинова і Радде та фітокліматичної аналогії цих регіонів можна очікувати також успішної інтродукції беріз Медведєва і мегрельської.

1. Бржозовский С.А. Климат Житомира. — Житомир, 1916. — 75 с.
2. Бучинский И.Е. Климат Украины в прошлом, настоящем и будущем. — Киев: Госсельхозиздат УССР, 1963. — 307 с.
3. Гроссгейм А.А. Растительные богатства Кавказа. — М.: Изд-во Моск. о-ва испытателей природы, 1952. — 632 с.
4. Гулисашвили В.З. Природные зоны и естественно-исторические области Кавказа. — М.: Наука, 1964. — 428 с.
5. Дорошенко О.К. Фітокліматичні райони-аналогі Кавказу і України для інтродукції деревних рослин // Інтродукція та акліматизація рослин на Україні. — 1979. — Вип. 14. — С. 24—29.
6. Пятницкий С.С. Практикум по лесной селекции. — М.: Сельхозиздат, 1961. — 271 с.
7. Соколов С.Я. Современное состояние теории акклиматизации и интродукции растений: Интродукция растений и зеленое строительство. — М.; Л.: Изд-во АН СССР. — 1957. — Вып. 5. — С. 34—42.

Надійшла 30.08.2000

ИНТРОДУКЦИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ БЕРЕЗ ПРИРОДНОЙ ФЛОРЫ КАВКАЗА В УКРАИНЕ

Л.И. Пархоменко, А.К. Дорошенко

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины, Украина, Киев

Приведена сравнительная характеристика определяющих показателей климата Кавказа и Украины с целью определения возможности интродукции берез Кавказа в Украину. Дана фенология развития берез Литвинова и Радде и их таксационная характеристика в условиях Киева. Сделаны выводы о целесообразности интродукции других видов берез Кавказа в Украину.

INTRODUCTION AND USE OF BIRCHES OF THE CAUCASUS NATIVE FLORA IN UKRAINE

L.I. Parkhomenko, O.K. Doroshenko

M.M. Grishko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

A comparative characteristic of definitive indicators of the Caucasus and Ukraine climate for possible introduction of birches from the Caucasus to Ukraine, places of their plantation in Ukraine are presented. Phenology of development of Litvinov and Radde birches and their taxation characteristic in condition of the Kyiv region is given. Conclusions have been drawn about expediency of other birch species introduction from the Caucasus to Ukraine.